

Działalność popularyzacyjna i edukacyjna Archiwum Narodowego Katalonii – przegląd wybranych inicjatyw

Zuzanna Jaśkowska-Józefiak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University in Poznan (Poland)
z.jas@amu.edu.pl, ORCID 0000-0003-4399-5311

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest omówienie wybranych aspektów działalności popularyzacyjnej i edukacyjnej Archiwum Narodowego Katalonii, najważniejszej instytucji archiwalnej powołanej do przechowywania materiałów archiwalnych wytworzonych przez władze regionu. W ramach wprowadzenia do tematu pokrótce przybliżono historię katalońskich archiwów, skupiając się na okresie II Republiki, kiedy to placówki te zaczęto postrzegać jako ważny element dbania o zachowanie dziedzictwa dokumentacyjnego. W dalszej części omówiono samo Archiwum Narodowe Katalonii – jego historię, organizację oraz podstawy prawne regulujące działalność, w tym popularyzacyjną. W części głównej tekstu przedstawiono podejmowane przez instytucję inicjatywy edukacyjne. Szczególną uwagę poświęcono projektowi „Laboratorium historii online”, skierowanemu do uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych. W artykule zastosowano metodę studium przypadku, pogłębioną o analizę współczesnych oraz historycznych aktów prawnych i literatury przedmiotu.

SŁOWA KLUCZOWE

archiwistyka
hiszpańska,
popularyzacja
zasobu, funkcja
edukacyjna
archiwów, Archiwum
Narodowe Katalonii,
prawo archiwalne

Promotional and educational activities of the National Archives of Catalonia – an overview of selected initiatives

ABSTRACT

This paper aims to discuss selected aspects of the promotional and educational activities of the National Archives of Catalonia, the most important archival institution established to preserve the archival materials produced by the regional government. As an introduction to the topic, a brief outline of the history of Catalan archives is provided, focusing on the period of the Second Republic, when the Archives were first seen as an important part of preserving the documentary heritage. Subsequently, the National Archives of Catalonia themselves are presented – their history, organisation and the legal basis governing their activities, including popularisation. The main part of the text discusses the educational initiatives undertaken by the Archives. Particular attention was given to the “Online History Laboratory” project, aimed at primary and secondary school students. The article applies the case study method, enhanced by an analysis of contemporary and historical legislation as well as literature on the subject.

KEYWORDS

Spanish archival
science,
popularisation
of the holdings,
educational
function of archives,
National Archives of
Catalonia, archival
law

Jak możemy przeczytać w preambule ustawy o katalońskim dziedzictwie kulturowym z 30 września 1993 r., jest ono „jednym z podstawowych świadectw historycznej trajektorii i tożsamości wspólnoty narodowej. Zbiory, które je tworzą, stanowią niezastąpioną spuściznę, która musi być przekazana przyszłym pokoleniom w jak najlepszym stanie. Ochrona, zabezpieczenie, rozwój, badania i promowanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym to jedne z podstawowych obowiązków władz publicznych”¹. Do wspomnianego dziedzictwa należą także archiwalia – w tym materiały zgromadzone w archiwach katalońskich². Rozpowszechnianie informacji o tych dokumentach należy do obowiązków władz administracyjnych regionu, co zostało podkreślone w uchwalonej w 2001 r. ustawie archiwalnej³.

Celem artykułu jest omówienie wybranych aspektów działalności popularyzacyjnej i edukacyjnej Archiwum Narodowego Katalonii (hiszp. Archivo Nacional de Cataluña, kat. Arxiu Nacional de Catalunya, dalej: ANK), ze szczególnym podkreśleniem aktywności skierowanej do uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych. W tekście przedstawiono kolejno dzieje katalońskich archiwów, historię, organizację oraz podstawy prawne regulujące działalność ANK oraz jego wkład w promowanie dziedzictwa dokumentacyjnego i nauczanie historii. W artykule zastosowano metodę studium przypadku, pogłębioną o analizę współczesnych oraz historycznych aktów prawnych i literatury przedmiotu. Punktem wyjścia do badań był przegląd podejmowanych przez ANK działań edukacyjnych i popularyzacyjnych, prezentowanych na stronie internetowej instytucji.

Od Korteżów Katalońskich do frankizmu – krótkie dzieje archiwów katalońskich

Dziedzictwo dokumentacyjne Katalonii, ze względu na wielowiekową historię regionu, jest niezwykle bogate. Pierwsza utrwalona w dokumentach wzmianka

¹ Ley 9/1993, de 30 de septiembre, del Patrimonio Cultural Catalán (BOE, nr 264 z 4.11.1993), preámbulo, <https://www.boe.es/eli/es-ct/l/1993/09/30/9/con> [dostęp: 28.05.2025].

² Do obowiązków władz publicznych należała także, zgodnie z pierwszymi statutami autonomicznymi z 1979 r., działalność na rzecz uczestnictwa obywateli w kulturze. Zob. Ley Orgánica 4/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía de Cataluña (BOE, nr 306 z 22.12.1979), art. 8, ust. 2, <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1979-30178> [dostęp: 27.05.2025].

³ Ley 10/2001, de 13 de julio, de Archivos y Documentos (BOE, nr 206 z 28.08.2001), preámbulo, <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2001-16691> [dostęp: 29.05.2025].

o archiwum, jako o zbiorze dokumentów, pochodzi z 1180 r.⁴ Z kolei powstanie Archiwum Królewskiego Barcelony (Archivo Real de Barcelona), od XVIII w. działającego pod znaną współcześnie nazwą Archiwum Korony Aragońskiej, datuje się na 1318 r. Do jego zadań należało gromadzenie źródeł na temat kolejnych rządów władców Aragonii i Hiszpanii⁵. Pierwsze archiwum związane ściśle z władzami katalońskimi, a nie hiszpańskimi, dokumentujące działalność Korteżów Katalońskich – organu legislacyjnego funkcjonującego od 1218 do 1714 r. – powstało z kolei niecały wiek później, w 1412 r.⁶, jednak w XVIII w., po utraceniu przez Katalonię przywilejów, zostało rozwiązane. W XIX w. polityka archiwalna była podporządkowana hiszpańskim władzom centralnym. Swoją działalność kontynuowało nieprzerwanie Archiwum Korony Aragońskiej, ale miało ono charakter ogólnonarodowy. Pomimo niesprzyjających dla ruchu prokatalońskiego okoliczności, pamięć o instytucji dokumentującej działalność Korteżów przetrwała, a do jej tradycji nawiązywano w późniejszych latach.

Znaczenie dziedzictwa dokumentacyjnego dla zapewnienia trwałości i konsolidacji narodowości było szczególnie podkreślane przez władze katalońskie w okresie II Republiki (1931–1936)⁷, jednak organizacja samej placówki archiwalnej, która miałaby je przechowywać, rozciągała się w czasie. Na podstawie art. 7 uchwalonych w 1932 r. statutów Katalonii zarządzanie dziełami sztuki, muzeami, bibliotekami, konserwacją zabytków oraz archiwami (w tym Archiwum Korony Aragońskiej) przekazano władzom regionalnym⁸. W kolejnym roku powołano Radę ds. Kultury (Consejo de Cultura de la Generalitat) – organ doradczy

⁴ C. López Rodríguez, *Orígenes del Archivo de la Corona de Aragón (en tiempos, Archivo Real de Barcelona)*, „HISPANIA. Revista Española de Historia” 2007, t. 57, nr 226 (maj–sierpień), s. 424, <https://doi.org/10.3989/hispania.2007.v67.i226.49>.

⁵ C. López Rodríguez, *El Archivo Real de Barcelona en tiempos de Fernando I de Antequera (1412–1416)*, „SIGNO. Revista de Historia de la Cultura Escrita” 2003, nr 12, s. 31, https://ebuah.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/7594/archivo_lopez_SIGNO_2003.pdf?sequence=1 [dostęp: 10.07.2025].

⁶ Archiwum zostało zlikwidowane w 1716 r. Zob. *L'Arxiu Nacional de Catalunya*, oprac. F. Olivé Ollé, M. Pérez Latre, C. Petit Cibriain, Sant Cugat del Vallès 2020, s. 7.

⁷ Za początek II Republiki Hiszpańskiej uznaje się jej oficjalne proklamowanie i abdykację Alfonsa XIII (14 kwietnia 1931 r.), a za jej definitywny koniec wygraną wojny domowej przez siły nacjonalistyczne (1 kwietnia 1939 r.). Więcej na temat II Republiki Hiszpańskiej zob. m.in. M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Baruque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, Kraków 2007, s. 547–568.

⁸ Ley relativa al Estatuto de Cataluña de 15 de septiembre (Gaceta de Madrid, nr 256 z 21.09.1932), art. 7, <https://www.boe.es/gazeta/dias/1932/09/21/pdfs/GMD-1932-265.pdf> [dostęp: 28.05.2025].

odpowiedzialny m.in. za tworzenie prawodawstwa oraz organizację archiwów i bibliotek⁹. Przełomowa dla funkcjonowania instytucji archiwalnych miała być ustawa z lipca 1934 r. o zachowaniu dziedzictwa historycznego, artystycznego i naukowego Katalonii¹⁰, jednak z powodu skomplikowanej sytuacji politycznej jej realizacja okazała się niemożliwa¹¹. Archiwum Generalne Katalonii (kat. Arxiu General de Catalunya) powołano dopiero w 1936 r., 5 lat po uzyskaniu autonomii, na mocy decyzji departamentu kultury katalońskiego rządu. Placówka miała gromadzić dokumentację wytworzoną przez katalońskie urzędy administracji publicznej¹². Ze względu na rychły wybuch wojny domowej, jej zadania zostały szybko zmodyfikowane. Wśród podstawowych znalazło się zabezpieczanie dokumentacji w okresie działań wojennych prowadzonych podczas konfliktu¹³. Zwycięstwo sił frankistowskich przypieczętowało los instytucji, która została rozwiązana, by wznowić działalność dopiero po ponad 40 latach, już pod nową nazwą – archiwum narodowego.

Archiwum Narodowe Katalonii i jego rola w systemie archiwów katalońskich

Warto podkreślić, że w 1978 r., po odzyskaniu przez Katalonię autonomii, temat organizacji archiwów katalońskich podjęto bardzo szybko. W 1979 r. kataloński departament kultury utworzył Służbę Archiwalną (Servicio de Archivos), jednostkę administracyjną odpowiedzialną za zarządzanie instytucjami archiwalnymi¹⁴. Już rok później zdecydowano o reaktywacji głównego archiwum

⁹ J. García Fernández, *La regulación y la gestión del Patrimonio Histórico-Artístico durante la Segunda República (1931–1939)*, „erph: Revista electrónica de Patrimonio Histórico” 2007, nr 1, s. 18, <https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/61291/3315-6960-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 28.05.2025].

¹⁰ Lei del 3 de juliol de 1934, de conservació del patrimoni històric, artístic i científic de Catalunya (Bulletí Oficial de la Generalitat de Catalunya, nr 81 z 22.03.1934), s. 1706–1707, <https://dogc.gencat.cat/web/.content/continguts/serveis/republica/1934/19340081.pdf> [dostęp: 26.05.2025].

¹¹ R. Alberch i Fugueras, *Evaluación de la normativa: Archivos de Cataluña* [w:] *Actas del VI Congreso Nacional de ANABAD. Archivos, Bibliotecas, Centros de Documentación y Museos en el Estados de las Autonomías*, Murcia 1997, s. 25.

¹² *L'Arxiu Nacional de Catalunya*, s. 7.

¹³ Arxiu Nacional de Catalunya, *Història*, <https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Qui-som/> [dostęp: 10.10.2024].

¹⁴ A. Montejo Uriol, *Arxiu Nacional de Catalunya*, „Métodos de información” 1998, t. 5, nr 23, s. 60.

historycznego regionu, mającego pełnić równocześnie rolę kamienia milowego sieci archiwów katalońskich¹⁵. ANK powołano na mocy dekretu 314/1980¹⁶. Warto podkreślić, że instytucja była podporządkowana władzom regionalnym, a nie centralnym kraju. Zgodnie z dość lakonicznym w swej formie aktem prawnym, do podstawowych zadań placówki należało gromadzenie dokumentacji historycznej o charakterze administracyjnym, publicznym lub prywatnym; zabezpieczenie materiałów wytworzonych przez władze Katalonii; przechowywanie i opracowywanie dokumentów oraz zapewnienie „pełnej dostępności” dla użytkowników i badaczy¹⁷. W dekrete podkreśla się także, że zasób archiwum mogły tworzyć również materiały przekazane w depozyt lub wypożyczone¹⁸.

Niemal identyczne zapisy, jeżeli chodzi o zadania ANK, znalazły się w pierwszej ustawie archiwalnej z 26 kwietnia 1985 r.¹⁹ Pewnym rozszerzeniem wcześniejszych regulacji było zalecenie, aby archiwum gromadziło materiały dotyczące Katalonii w sposób aktywny. Dodatkowo zauważono, że zasób placówki mogą tworzyć zarówno oryginały, jak i – gdy nie jest to możliwe – kopie dokumentów²⁰. Akt prawny oficjalnie powołał także sieć archiwów katalońskich, włączając w nią ANK, jako najważniejszą instytucję archiwalną regionu, gromadzącą zasób o kluczowym znaczeniu dla historii całej Katalonii, oraz powiatowe archiwa historyczne (*archivos históricos comarcales*), z których większość w momencie uchwalania aktu prawnego jeszcze nie istniała²¹. Do ciekawych, choć nieco zbyt ogólnych, należy art. 25, w którym zaznacza się, że ANK i archiwa historyczne muszą posiadać

¹⁵ Ibidem, s. 59.

¹⁶ Decret 314/1980, de 28 de novembre, de creació de l'Arxiu Nacional de Catalunya, dependent del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya (DOGC, nr 107 z 16.01.1981), <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=1395> [dostęp: 28.05.2025].

¹⁷ Ibidem, art. 2.

¹⁸ Ibidem, art. 6. Akt prawny obowiązywał do 1995 r., kiedy uchwalono kolejny, doprecyzowujący strukturę wewnętrzną placówki oraz jej podporządkowanie organizacyjne. Na jego podstawie zbiory ANK podzielono na następujące sekcje: dyrekcja, poddyrekcja, zbiorów historycznych, zbiorów administracyjnych, konserwacji oraz zbiorów graficznych i audiowizualnych. Zob. Decret 2/1995, de 10 de gener, de reestructuració de l'Arxiu Nacional de Catalunya (DOGC, nr 2004 z 27.01.1995), <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=105942> [dostęp: 28.05.2025].

¹⁹ Ley 6/1985, de 26 de Abril, de Archivos (BOE, nr 183 z 1.08.1985), <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1985-16229> [dostęp: 11.02.2025].

²⁰ Ibidem, art. 6 b).

²¹ Ibidem, art. 6 a).

odpowiednio liczną i wyspecjalizowaną kadrę²². W ustawie archiwalnej z 2001 r. doprecyzowano, że kadra ta ma być na tyle duża, by zaspokoić potrzeby archiwum oraz w pełni realizować nałożone na placówki zadania. W art. 22 zaznaczono także, że dyrekcja archiwum musi posiadać wykształcenie wyższe²³.

W kwestii ANK ustawa podkreśla, że oprócz przejmowania dokumentacji administracji publicznej, instytucja ma prawo gromadzić zasób proveniencji prywatnej, który ma szczególne znaczenie dla historii Katalonii. Dalszym rozszerzeniem roli ANK jest obowiązek rozpowszechniania wiedzy o dziedzictwie dokumentacyjnym, w tym poprzez zawieranie umów i współpracę z innymi instytucjami²⁴. Akt prawny doprecyzowuje także, jakie uprawnienia ma archiwum w sytuacji, w której przyjmuje depozyt. W art. 14 wyraźnie zaznaczono, że – o ile umowa nie stanowi inaczej – ma ono prawo udostępniać zdeponowaną dokumentację oraz prowadzić działania popularyzatorskie²⁵.

Obecny kształt sieci archiwów katalońskich oparto na przepisach ustawy z 2001 r. Składają się na nią Archiwum Korony Aragońskiej; archiwa władz katalońskich (ANK, archiwa powiatowe (*comarcales*), parlamentu, rzecznika praw obywatelskich); rad powiatów (*diputaciones provinciales*) i gmin, o liczbie mieszkańców większej niż 10 tys.; uniwersytetów; Archiwum Historyczne Protokołów w Barcelonie (*Archivo Histórico de Protocolos de Barcelona*); historyczne prowincje; kościelne oraz inne, zintegrowane z siecią na podstawie osobnych umów²⁶. Należy zaznaczyć, że Archiwum Korony Aragońskiej, ze względu na posiadanie zasobu dotyczącego całej Hiszpanii, a nie tylko Katalonii, należy do sieci hiszpańskich archiwów centralnych, a jego włączenie w strukturę sieci archiwów katalońskich jest nominalne – władze katalońskie objęły zasób dodatkową opieką, jednak nie posiadają prawa własności do przechowywanej w nim dokumentacji oraz nie mogą ingerować w działalność samej instytucji. Rolę najważniejszej katalońskiej placówki archiwalnej z zasobem historycznym pełni w sieci ANK²⁷.

²² Ibidem, art. 25. Według danych z 2024 r., w ANK było zatrudnionych 36 pracowników. Zob. Dades d'activitat de l'Arxiu Nacional de Catalunya, 2024, https://anc.gencat.cat/web/.content/anc/Infografies/2024_infografia.pdf [dostęp: 26.05.2025].

²³ Ley 10/2001, de 13 de julio, de Archivos y Documentos, art. 22.

²⁴ Ibidem, art. 27.

²⁵ Ibidem, art. 14, ust. 1. W ust. 2 zaznacza się, że administracja publiczna może, ale nie musi, ustalić rekompensatę za przetwarzanie i przechowywanie prywatnych zbiorów, szczególnie w sytuacji, w której właściciel wypowie umowę depozytu.

²⁶ Ibidem, art. 20, 26.

²⁷ Więcej na temat sieci archiwów katalońskich zob. Z. Jaśkowska-Józefiak, *Proces kształtowania się sieci archiwalnych w regionach autonomicznych Hiszpanii* [w:] *Problemy sieci archiwalnych w wy-*

W pierwszym okresie działalności ANK umiejscowiono w historycznym budynku w Barcelonie, jednak placówka borykała się z brakiem miejsca lokalowego²⁸. W 1995 r. otrzymała nową siedzibę, o powierzchni ponad 12 tys. m², w Sant Cugat de Vallès, mogącą pomieścić 60 000 mb akt²⁹ (archiwum w 2024 r. przecho- wywało 39 000 mb materiałów archiwalnych³⁰).

Zasób archiwum podzielono na kilka części. Pierwszą stanowią materia- ły wytworzone przez kataloński rząd – Generalitat – oraz jego poprzednika – Mancomunitat. Najstarsze dokumenty z tej sekcji pochodzą z pierwszej poł. XX w., w tym przede wszystkim z okresu II Republiki, w dobie frankizmu przechowywane w tajnym archiwum państwowym w Salamance. Drugą, zachowaną fragmentarycz- nie partią dokumentacji, są archiwalia wytworzone przez rząd na emigracji w latach 1939–1977³¹. Składają się na nią głównie spisy ludności i dokumenty poświadczające pomoc materialną uchodźcom. Ostatnia, najliczniejsza grupa obejmuje powstającą na bieżąco dokumentację Generalitat, poczynawszy od 1977 r.³²

Kolejną historyczną część zasobu tworzą materiały przekazane do ANK w formie darowizn i depozytów przez rody, osoby prywatne, stowarzyszenia, fundacje, instytucje oraz – przez wzgląd na swoją wyjątkową wartość dla histo- rii Katalonii – zakupione ze środków publicznych. W części tej znajdziemy zbior- y datowane od drugiej poł. X w.³³ Należy podkreślić, że duże zaangażowanie

branych krajach Europy, red. A. Danilczyk, J. Kordel, A. Kulecka, Warszawa 2023, s. 121–126. Na temat hiszpańskich sieci archiwalnych i ich organizacji zob. także: eadem, *System prawny archiwów hiszpańskich*, „Archeion” 2020, t. 121, s. 215–237, <https://doi.org/10.4467/26581264ARC.20.008.12965>; eadem, *Archiwa uniwersytetów w Hiszpanii. Organizacja, zasób, działalność*, Poznań 2019, s. 88–100; eadem, *Hiszpańska sieć archiwalna: historia i organizacja*, „Archiwista Polski” 2016, nr 1(81), s. 7–15. Na temat działalności edukacyjnej archiwów hiszpańskich zob. także: eadem, *Działalność wydawnicza hiszpańskiej Poddyrekcji Archiwów Państwowych w latach 1993–2019* [w:] *Wydawnictwa archiwów a edukacja. Rzecz o działalności wydawniczej archiwów w kontekście działań edukacyjnych i popularyzatorskich*, red. H. Mazur i A. Rosa, Warszawa 2020, s. 139–155.

²⁸ *L'Arxiu Nacional de Catalunya*, s. 11.

²⁹ Archiwum zostało zlikwidowane w 1716 r. Zob. ibidem, s. 8.

³⁰ *Dades d'activitat de l'Arxiu Nacional de Catalunya*, 2024...

³¹ Więcej na temat zasobu ANK dotyczącego okresu wojny domowej i początku działalności rządu na emigracji zob. J. Fernández Trabal, *Fondos del Arxiu Nacional de Catalunya sobre la Guerra Civil Española y el primer exilio, 1936–1945*, „Ebre” 2004, nr 2(38), s. 111–132, <https://doi.org/10.1344/ebre38.2004.2.17869>.

³² *Arxiu Nacional de Catalunya*, Fons de la Generalitat de Catalunya, <https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Fons-i-colleccions/fons-de-la-generalitat-de-catalunya/> [dostęp: 26.05.2025].

³³ Mowa o 34 mb dokumentacji pochodzącej z archiwum rodziny Fortuny, baronów d'Esponellà. W przekazanej ANK w 2018 r. dokumentacji znajdziemy m.in. 694 dokumenty pergaminowe.

ANK w promowanie historii Katalonii, sprawnie prowadzona polityka informacyjna, podkreślająca rolę ANK jako strażnika pamięci narodu, oraz zakrojone na szeroką skalę działania popularyzacyjne przyczyniły się do pozyskania ogromnej liczby materiałów proveniencji prywatnej. Z danych zebranych w 2023 r. możemy wyczytać, że w placówce zgromadzono 642 kolekcje od osób prywatnych, 176 od stowarzyszeń, 163 od instytucji oraz 119 archiwów rodzinnych³⁴. Informacja o możliwości przekazania dokumentacji do ANK pojawia się też na stronie głównej placówki³⁵.

Zasób uzupełnia tzw. „archiwum dodatkowe” (Arxiu de complement), które gromadzi kopie cennych dla katalońskiego dziedzictwa historycznego dokumentów przechowywanych w innych placówkach archiwalnych lub będących w rękach prywatnych. Obecnie w jego skład wchodzi ponad 100 kolekcji, w tym m.in. archiwum Borgiów z Apostolskiego Archiwum Watykańskiego, dokumentacja wybitnych katalońskich rodów zebrana w Archiwum Historycznym Prowincji w Saragossie czy materiały ośrodków katalońskich w Ameryce³⁶.

Działalność popularyzacyjna

Do istotnych zadań ANK zalicza się promowanie dziedzictwa dokumentacyjnego Katalonii oraz działalność edukacyjną³⁷. Niestety aktywność na tym polu nie jest w wystarczającym stopniu opisana w literaturze przedmiotu. Istniejące opracowania skupiają się bądź na ogólnej działalności ANK, gdzie aspekty te

Opis archiwum jest dostępny w bazie archiwów katalońskich, zob. Arxiu en línia, Arxiu Nacional de Catalunya, Fons anc1-1243 / Arxiu de la família Fortuny, barons d'Esponellà, <https://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/#/cercaavancada/detallfons/ANC1-1243> [dostęp: 26.05.2025].

³⁴ Więcej informacji na temat proveniencji dokumentacji ANK jest dostępnych na stronie ANK w ikonografice Increment del nombre de fons conservats a l'Arxiu Nacional (1980–2023), Arxiu Nacional de Catalunya, L'arxiu en gràfiques, https://anc.gencat.cat/ca/coneix/que_fem/larxiu-en-grafiques/ [dostęp: 26.05.2025].

³⁵ Arxiu Nacional de Catalunya, <https://anc.gencat.cat/ca/inici/> [dostęp: 26.05.2025].

³⁶ Arxiu Nacional de Catalunya, Arxiu de Complement, <https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Fons-i-colleccions/arxiu-de-complement/> [dostęp: 26.05.2025].

³⁷ Kwestia używania przez Katalonię pojęcia „naród” była rozpatrywana przez Trybunał Konstytucyjny w 2010 r. Rozstrzygnięcie okazało się korzystne dla Katalonii, zob. Sentencia 31/2010, de 28 de junio de 2010. Recurso de inconstitucionalidad 8045–2006 (BOE, nr 172 z 16.07.2010), <https://www.boe.es/boe/dias/2010/07/16/pdfs/BOE-A-2010-11409.pdf> [dostęp: 11.02.2025].

przedstawiono lakonicznie, przy okazji omawiania innych zadań wypełnianych przez instytucję³⁸, bądź na rozważaniach dotyczących roli, jaką pełni archiwum w nauczaniu historii oraz najbardziej efektywnych metodach prowadzenia zajęć edukacyjnych z wykorzystaniem źródeł archiwalnych³⁹. Na szczególną uwagę zasługują publikacje będące pokłosiem odbywających się cyklicznie w latach 2002–2018 konferencji pn. „Dni Edukacji i Archiwów” („Jornades Educació i Arxius”), łączących katalońskich archiwistów i pracowników naukowo-dydaktycznych⁴⁰.

³⁸ Zob. np. *L'Arxiu Nacional de Catalunya*.

³⁹ Na szczególną uwagę zasługuje dorobek Mari Pilar Reverté Vidal, jednej z inicjatorek utworzenia Sekcji Dydaktycznej w ANK. Zob. m.in. M.P. Reverté Vidal, *Patrimoni documental, patrimoni de tots: una reflexió per la creació d'una xarxa de serveis didactics en arxius*, „Lligal. Revista Catalana d'Arxivística” 2004, nr 22, s. 123–159, <https://raco.cat/index.php/liligall/article/view/339586/430540> [dostęp: 9.07.2025]; G. Tribó Traveria, eadem, *Enseñar a pensar históricamente: los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la Historia*, Barcelona 2005, <https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/209864/1/Enseñar%20a%20pensar%20históricamente.pdf> [dostęp: 10.07.2025]; eadem, *La participació en xarxes: una estratègia comunicativa i d'eficiència del Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya* [w:] *Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació Arxius. Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005*, red. G. Tribó Traveria, Barcelona 2006, s. 189–199, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/204973/1/4ARXIUS02_Text.pdf [dostęp: 10.07.2025]; eadem, *Patrimoni documental como recurso didáctico*, „Revista de Educação Pública” 2007, t. 16, nr 31, s. 131–133, <https://doi.org/10.29286/rep.v16i31.5191>; eadem, *L'elaboració de materials didactics am fonts d'arxiu*, „Lligal. Revista Catalana d'Arxivística” 2012, nr 33–34, s. 204–219; eadem, C. Casas, *Models per dissenyar propostes didàctiques d'aula utilitzant les tecnologies de l'aprenentatge i el conexement i les fonts primàries* [w:] *Fonts primàries en l'educació digital. Tercers Jornades Educació i Arxius, Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2010*, red. G. Tribó, Barcelona 2011, s. 61–79, <https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/175663/1/3es%20Jornades%20Educació%20Arxius.pdf> [dostęp: 10.07.2025]; eadem, *Estratègies del SDANC per promoure la construcció de coneixement* [w:] *VI Jornades Educació i Arxius. La construcció del coneximent*, red. J. Calvet, M.P. Reverté Pilar, Barcelona 2019, s. 32–36, <https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/146801/4/VI%20JornadesEducacióArxius%20.pdf> [dostęp: 10.07.2025]. Zob. także opracowania innych autorów, m.in.: F. Forn Salvà, *El laboratori d'història. La pràctica en la comprensió del passat*, Barcelona 2010; L. Tienda Martínez, *Escola Lliure i Arxiu. Un debat pendent*, nieopublikowana praca magisterska, l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents, Barcelona 2017, https://ddd.uab.cat/pub/trerecpro/2018/hdl_2072_335953/Treball_de_recerca.pdf [dostęp: 10.07.2025].

⁴⁰ *Didáctica amb fonts d'Arxius. Primeres Jornades Ensenyament-Arxiu*, Barcelona 5, 6 i 7 de setembre de 2002, red. G. Tribó, Barcelona 2002, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/204974/1/4ARXIUS01_Text.pdf [dostęp: 24.07.2025]; *Democràcia, ciutadania i arxius...; Fonts primàries en l'educació digital...; El món Educatiu, usuari de l'arxiu per a la recerca. Quartes Jornades Educació i arxius, Sant Cugat del Vallès, 27 i 28 de juny de 2013*, red. M.P. Reverté Vidal, Barcelona 2014, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/54765/7/IV_jornades_ISBN%20DipositURI140616.pdf [dostęp: 10.07.2025]; *V Jornades Educació i Arxius. Patrimoni documental i centres educatius*, red. J. Palos, M.P. Reverté Vidal, Barcelona 2015,

W niektórych zebranych w nich tekstach opisano wybrane inicjatywy dydaktyczne katalońskich instytucji archiwalnych, jednak te dotyczące przedsięwzięć podejmowanych przez ANK są stosunkowo rzadkie i mało szczegółowe⁴¹.

Nie ulega natomiast wątpliwości, że ANK promuje swój zasób bardzo aktywnie, m.in. poprzez klasyczne sposoby wykorzystywane przez popularyzatorów: działania podejmowane w mediach społecznościowych, organizację wystaw, wycieczek po archiwum, konferencji czy wydawanie publikacji. ANK nie ogranicza się jednak do wspomnianych wyżej form, a wachlarz oferowanych odbiorcom propozycji o charakterze popularyzacyjnym jest niezwykle zróżnicowany.

Do mniej typowych odmian popularyzacji należy niewątpliwie prowadzenie podcastu „Poczuć archiwum” (*Sentir l'Arxiu*), dostępnego na kilku różnych platformach streamingowych, w tym Spotify czy Apple Podcast. Audycja internetowa składa się z 12 ok. 20-minutowych odcinków, publikowanych w dwóch turach (w latach 2022 i 2023), po 6 odcinków każda, w tygodniowych odstępach. Odcinki dotyczą wybranych aspektów z życiorysów bardziej i mniej znanych Katalończyków. Założeniem projektu jest pokazanie, jak poprzez pojedyncze dokumenty można odtwarzać konkretne wydarzenia. W trakcie nagrywania audycji wykorzystano przede wszystkim materiały opisujące życie codzienne, takie jak pamiętniki czy listy, oraz – w mniejszym stopniu – dokumenty proveniencji państwowej. Przedstawione wydarzenia dotyczą wieków XVI–XX i – z drobnymi wyjątkami – dzieją się w Katalonii.

Pierwszy odcinek, udostępniony w czerwcu 2022 r., poświęcono Agustínowi Duranowi i Sanperemu – historykowi i archiwistcie, od 1936 r. szefowi Sekcji Archiwalnej Służby Dziedzictwa Historycznego, Artystycznego i Naukowego (*Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de la Generalitat de Catalunya*)⁴². Postaci tej, niezwykle cenionej, Katalończycy zawdzięczają zachowanie imponującej ilości 15 000 mb dokumentacji oraz 150 000 dokumentów pergaminowych. W podkaście przedstawiono wysiłek związany z ratowaniem katalońskiego dziedzictwa dokumentacyjnego podejmowany przez bohatera w okresie wojny domowej oraz w pierwszych latach dyktatury. Historia opowiadana przez kilku protagonistów, zróżnicowana,

<https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/96942/7/VJornadesArxiu.pdf> [dostęp: 10.07.2025]; *VI Jornades...*

⁴¹ Nieco więcej informacji o działaniach ANK znajdziemy w t. 6, zob. F. Iser, *Estratègies per contribuir a la formació del coneixement des dels arxius* [w:] *VI Jornades...*, s. 27–31.

⁴² Zob. *Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Agustí Duran i Sanpere*, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/agusti-duran-i-sanpere-missio-impossible/ [dostęp: 30.05.2025].

budujący klimat podkład dźwiękowy, wykorzystanie dopasowanej do epoki formy języka oraz przeplatanie całości wspomnieniami bohatera sprawiają, że fabuła jest wciągająca, a całość przypomina słuchowisko. Jako dodatkowy element, w audycję wpleciono pojedyncze informacje o aktualnej działalności i misji ANK, ale są one tylko drobnym uzupełnieniem. Wojnę domową przedstawiono nie tylko przez pryzmat osób zasłużonych, ale też poprzez wspomnienia zwykłych Katalończyków, świadków wielkich wydarzeń. Przykładem takiej historii jest odcinek 3, który skupia się na wspomnieniach Conxity Simarro – dziewczynki, która jako 10-latka opisuje trudne życie w pogrążonej w konflikcie Barcelonie⁴³. Odcinki nie dotyczą wyłącznie wydarzeń wojennych. Znajdziemy w nich także wynalazcę, który na wystawie światowej zorganizowanej w Barcelonie w 1888 r. prezentował własny model samolotu⁴⁴, oskarżoną o zamordowanie swojego pana, żyjącą w drugiej poł. XVI w. kobietę⁴⁵ czy córkę znanego katalońskiego działacza pronarodowościowego Francesca Macià, wracającą do ojczyzny po latach emigracji⁴⁶.

Oprócz audycji internetowej na stronie archiwum dostępny jest opis każdego odcinka oraz linki do wykorzystanych, nierzadko zdigitalizowanych, źródeł i dostępnych opracowań. Każdemu opisowi towarzyszy ponadto interaktywna mapa przedstawiająca miejsca, w których dzieją się omawiane wydarzenia oraz ich historyczne zdjęcia.

Kolejna z propozycji popularyzatorskich – „Fanatycy twojej historii” (Fanàtics de la teva història) jest skierowana do pasjonatów, którzy są zainteresowani samodzielnym odkrywaniem historii ukrytej w dokumentach. W ramach inicjatywy powstaje wirtualna społeczność czytelników, skupiająca się na platformie Tellfy, która pod okiem doświadczonego moderatora przez 4 tygodnie analizuje wybrane materiały archiwalne i osadza je w konkretnym kontekście. Rolę moderatora pełni

⁴³ Więcej na temat odcinka zob. Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Conxita Simarro, diari de guerra, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/conxita-simarro-diari-de-guerra/ [dostęp: 30.05.2025].

⁴⁴ Więcej na temat odcinka zob. Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Cristòfol Juandó, el somni etern, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/cristofol-juando-el-somni-etern/ [dostęp: 30.05.2025].

⁴⁵ Więcej na temat odcinka zob. Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Mònica, les sense nom, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/monica-les-sense-nom/ [dostęp: 30.05.2025].

⁴⁶ Więcej na temat odcinka zob. Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Maria Macià, la força del retorn, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/maria-macia-la-forca-del-retorn/ [dostęp: 30.05.2025].

nie zawodowy archiwista, a kataloński historyk i znany z popularyzowania historii dziennikarz radiowy Xavier Carmaniu, profesor Wyższej Szkoły Archiwistyki i Zarządzania Dokumentacją (Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents). Podsumowujące zebranie „fanatyków” odbywa się twarzą w twarz, co ma sprzyjać integracji uczestników. Dotychczas przeprowadzono jedną edycję wydarzenia (13 maja do 10 czerwca 2025 r.), której tematem przewodnim były „Ostatnie dni prezydenta Companysa”, straconego w Barcelonie 15 października 1940 r. Wśród analizowanych dokumentów znalazł się list pożegnalny Lluísa Companysa do jego żony oraz dziennik spisany przez frankistowskiego policjanta Pedra Urracę, świadka aresztowania prezydenta we Francji. Finalne spotkanie miało miejsce w gmachu ANK w ramach obchodów Międzynarodowego Tygodnia Archiwów, gdzie uczestnicy mogli zapoznać się z oryginałami znanych im materiałów archiwalnych⁴⁷.

W działaniach popularyzacyjnych ANK nie zabrakło elementu zabawy. Placówka, wpisując się w idee gamifikacji procesu dydaktycznego, stworzyła przy współudziale katalońskiego rządu swoją grę karcianą – „Sekretne Archiwum” (L'Arxiu Secret) – mającą przybliżyć pracę instytucji. Rozgrywka rozpoczyna się w momencie, w którym w wyniku tajemniczej katastrofy budowlanej w budynku ANK dochodzi do odkrycia sekretnego magazynu wypełnionego dokumentami. Ich ujawnienie może zmienić znaną dotychczas historię Katalonii. Zadaniem graczy jest wcielenie się w role żądnych prawdy archiwistów, którzy chcą zabezpieczyć i ujawnić odnalezione archiwalia. Jak możemy przeczytać w opisie gry, „Każdy archiwista, uzbrojony w unikalne umiejętności, musi stawić czoła zarówno zagrożeniom, które czyhają na cenne dokumenty, jak i własnym współpracownikom”⁴⁸. Na całość składają się 72 karty, w tym 6 kart postaci, 20 kart dokumentów (podzielonych na 4 kategorie: dokumenty pergaminowe, urzędowe, rękopisy i negatywy fotograficzne), 16 kart zagrożeń (8 różnych niebezpieczeństw), 20 kart działań konserwatorskich (4 możliwe działania) i 10 kart akcji (5 działań), mających wprowadzić do rozgrywki więcej dynamiki. Celem rywalizacji jest zebranie kompletnej kolekcji, zawierającej wszystkie rodzaje dokumentów w dobrym stanie fizycznym⁴⁹.

Na koniec warto wspomnieć, że placówka archiwalna chętnie włącza się także we współpracę przy organizacji różnego rodzaju projektów. Jednym z nich jest ini-

⁴⁷ Arxiu Nacional de Catalunya, Fanàtics de la teva història, <https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/fanatics-de-la-teva-historia/> [dostęp: 30.05.2025].

⁴⁸ Arxiu Nacional de Catalunya, L'Arxiu Secret, <https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/larxiu-secret/> [dostęp: 30.05.2025].

⁴⁹ Ibidem.

cjatywa z 2014 r. podjęta wraz z katalońskim rządem pn. „Pamięć historyczna”⁵⁰. Jej cel to gromadzenie, opracowanie i rozpowszechnianie dokumentów na temat krzywd wyrządzonych Katalończykom w okresie wojny domowej i frankizmu. Należy podkreślić, że powszechne rozumienie terminu pamięć historyczna jest w Hiszpanii specyficzne – odnosi się jedynie do lat 1936–1975. Wynika to z wprowadzenia głośno komentowanej w sferze publicznej ustawy z 2007 r. o prawach ofiar wojny domowej i dyktatury, zwanej nieformalnie prawem pamięci historycznej⁵¹.

Działalność edukacyjna

Na osobne omówienie zasługuje działalność edukacyjna archiwum. W ramach ANK już w 2002 r., jako efekt inicjatywy oddolnej, na podstawie porozumienia między ministerstwami odpowiedzialnymi za kulturę i edukację, powołano Sekcję Dydaktyczną (*Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya – SDANC*)⁵². Miała ona za zadanie wspierać kształcenie historyczne młodzieży, pełnić rolę pośrednika między archiwami i uczniami. Do jej kompetencji należało także tworzenie narzędzi dostosowanych do potrzeb mniej doświadczonych użytkowników⁵³. Sekcję podporządkowano bezpośrednio dyrekcji ANK. W 2009 r. SDANC weszła we współpracę z CESIRE⁵⁴ – Centrum Specjalistycznych Zasobów Pedagogicznych Wspierających Innowacje i Badania Edukacyjne (*Centre de Recursos Pedagògics Específics de Suport a la Innovació i a la Recerca Educativa*), stawiającym na nowoczesne metody kształcenia – oparte na doświadczeniu i skierowane na tematy, które mają znaczenie dla dzisiejszego świata⁵⁵. Właśnie we współpracy z CESIRE

⁵⁰ Więcej na temat projektu zob. Arxiu Nacional de Catalunya, *Memòria històrica*, <https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Projectes/Memoria-historica/> [dostęp: 28.05.2025].

⁵¹ Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura (BOE, nr 310 z 12.12.2007), <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-22296#:~:text=La%20presente%20Ley%20tiene%20por%20objeto%20reconocer,la%20Guerra%20Civil%20y%20la%20Dictadura%2C%20promover> [dostęp: 28.05.2025].

⁵² M.P. Reverté Vidal, *Estratègies del SDANC...*, s. 32.

⁵³ W ramach działalności sekcji powstała m.in. publikacja przybliżająca zagadnienie uczenia z wykorzystaniem źródeł archiwalnych. Zob. M.P. Reverté Vidal, *Aprenem a investigar*, Barcelona 2003.

⁵⁴ M.P. Reverté Vidal, *Estratègies des SDANC...*, s. 32.

⁵⁵ Więcej na temat celów i misji CESIRE zob. CESIRE, *Missió i finalitats*, https://serveiseducatiu.xtec.cat/cesire/missio_finalitats/ [dostęp: 26.05.2025]. Zob. także: M.P. Reverté Vidal, *Estratègies des SDANC...*

powstała jedna z ciekawszych, wartych szczegółowego omówienia, inicjatyw edukacyjnych ANK – „Laboratorium historii online” (Un laboratori d’història en línia). Całość stworzonych w ramach projektu materiałów jest dostępna na stronie internetowej ANK w formie osobnej podstrony skierowanej przede wszystkim do nauczycieli i ich podopiecznych⁵⁶.

Cel inicjatywy to udostępnianie zasobu ANK w taki sposób, by na podstawie materiałów archiwalnych umożliwić zgłębianie wiedzy historycznej, jednocześnie ukazując minione wydarzenia w sposób interdyscyplinarny i – w miarę możliwości – nawiązywać do współczesnych wydarzeń lub rocznic. Przygotowane propozycje zadań pozwalają na praktyczne wykorzystanie metody naukowej, bazując na wnikliwej obserwacji, analizie źródeł, ucząc stawiania hipotez i wyciągania wniosków⁵⁷. Materiały podzielono na kilka grup: 1) propozycje badawcze; 2) zadania dydaktyczne; 3) zadania związane z upamiętnieniem istotnych wydarzeń (*Recordem* – Pamiętamy); 4) walizki dydaktyczne oraz 5) informacje i wskazówki.

Propozycje badawcze, ze względu na zaawansowany stopień trudności i potrzebę przeprowadzenia kwerendy w ANK, są skierowane do starszych uczniów. Mają na celu nie tylko poszerzenie ich wiedzy i warsztatu badawczego, ale także pokazanie wartości i różnorodności materiałów przechowywanych w archiwum i naukę korzystania z jego zasobu. Do dyspozycji są aż 43 projekty, dotyczące kilku zagadnień tematycznych: ważnych dla Katalonii postaci (5 propozycji)⁵⁸, ruchów społecznych (5)⁵⁹, represji (6)⁶⁰, partii politycznych (3)⁶¹, instytucji

⁵⁶ Arxiu Nacional de Catalunya, Aprendre, <https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/> [dostęp: 5.03.2025].

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ „Postać prezydenta Francesca Macià”, „Frida Knight, między aktywizmem społecznym, komunizmem i walką z faszyzmem”, „Postać prezydenta Lluísa Companysa”, „Anna Maria Maluquer i Wahl i jej kariera kosmiczna w czasie zimnej wojny”, „Krytyk literacki katalońskiej awangardy Juan Ramón Masolvier”.

⁵⁹ „Walka społeczności LGBT w Katalonii”, „Historia ruchu feministycznego w Katalonii”, „Studentenci kontra frankizm, la Capuchinada”, „Narodziny i historia katalońskiego ruchu spółdzielczego”, „Pieśni chóralne (*corales*) Josepa Anselma Clavè’a”.

⁶⁰ „Represje dyktatury frankistowskiej w mojej gminie”, „Wygnanie we francuskich obozach dla uchodźców podczas hiszpańskiej wojny domowej oraz w pierwszych latach dyktatury”, „Represje frankistowskie i czystka urzędników”, „Więzienie dla mężczyzn Modelo w Barcelonie w pierwszych latach frankizmu (1939–1945)”, „Więzienie dla kobiet w Barcelonie”, „Pedro Urraca, policjant, który zatrzymał prezydenta Lluísa Companysa”.

⁶¹ „Zjednoczona Socjalistyczna Partia Katalonii (Partido Socialista Unificado Cataluña – PSUC) podczas dyktatury frankistowskiej”, „Historia Partii Robotniczej Zjednoczenia Marksistowskiego (Partido Obrero de Unificación Marxista) w okresie hiszpańskiej wojny domowej”, „Członkowie PSUC w latach 30.”.

państwowych i prawodawstwa (4)⁶², rolnictwa i środowiska (5)⁶³, przemysłu i infrastruktury (7)⁶⁴, kultury (4)⁶⁵ oraz edukacji i sportu (4)⁶⁶. Zapoznając się z tytułami projektów, zauważalne jest, że ich tematyka mocno nawiązuje nie tylko do historii Katalonii, ale także do współczesnych zainteresowań i problemów społecznych. Archiwiści nie boją się poruszać zagadnień trudnych, takich jak zmieniające się w XX w. podejście do aborcji, rozwój katalońskich ruchów LGBT czy zmiany klimatu. Po wybraniu interesującego nas tematu następuje przekierowanie do scenariusza zawierającego takie dane jak: cel podstawowy kwerendy, cele szczegółowe, wskazanie źródeł, z których należy skorzystać, oraz efektu, jaki ma przynieść wykonana praca. Z punktu widzenia archiwistyki na wyróżnienie zasługuje projekt dotyczący ratowania dziedzictwa dokumentacyjnego Katalonii w okresie wojny domowej. W przypadku wspomnianego projektu scenariusz wygląda następująco:

Cel podstawowy – refleksja nad znaczeniem zachowania dziedzictwa dokumentacyjnego.

Cele szczegółowe – zapoznanie się z polityką dotyczącą dziedzictwa dokumentacyjnego prowadzoną przed wojną domową przez kataloński rząd; zapoznanie się z działalnością Augustía Durana i Sanperego, szefa katalońskiej Sekcji

⁶² „Praca Wspólnoty Katalonii (Mandomunitat de Catalunya): cele i znaczenie historyczne”, „Proces powstawania, dyskusja i uchwalenie Estatuto de Núria (1931–1932) [Statutów Autonomii Katalońskiej – przyp. aut.]”, „Aborcja w Katalonii w XX wieku”, „Ochrona własności intelektualnej”.

⁶³ „Zmiany klimatu w Katalonii na podstawie danych meteorologicznych”, „Rolnictwo doświadczalne w Katalonii w okresie Drugiej Republiki”, „Polityka środowiskowa dotycząca zasobów leśnych w Katalonii w XX wieku”, „Katalońskie Służby Meteorologiczne”, „Prohibicja w Stanach Zjednoczonych (1919–1933) i katalońska produkcja wina”.

⁶⁴ „Wpływ sektora chemicznego na przemysł podczas [katalońskiej – przyp. aut.] rewolucji przemysłowej”, „Historia kolei podczas rewolucji przemysłowej”, „Firma Josepa Castañera produkująca indian [nazwa zwyczajowa wzorzystych bawełnianych tkaniny produkowanych pierwotnie w Azji – przyp. aut.]”, „Barcelońskie Stowarzyszenia Ekonomiczne Przyjaciół Kraju (Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País) i modernizacja Barcelony”, „Katalońskie spółdzielnie przemysłowe w wieku XIX”, „Konsumpcja tytoniu w XX i na początku XXI wieku”, „Miasto odpoczynku i wakacji według »Planu Macía« (1932–1934)”.

⁶⁵ „Wojna domowa i dziedzictwo artystyczne Katalonii”, „Ochrona katalońskiego dziedzictwa dokumentacyjnego w okresie hiszpańskiej wojny domowej”, „Świat barcelońskiego teatru u schyłku XIX wieku”, „Radio jako środek komunikacji podczas hiszpańskiej wojny domowej i dyktatury frankistowskiej”.

⁶⁶ „Szkola Wiejska (*Granja Escuela*) jako przykład pedagogiczny edukacji rolniczej w okresie II Republiki”, „Instytut-Szkola (*Instituto-Escuela*) (1932–1939), nowy model pedagogiczny”, „Harcerstwo w Katalonii w okresie frankizmu”, „Historia katalońskiej piłki nożnej”.

Archiwów w okresie II Republiki Hiszpańskiej; analiza strategii dotyczących ochrony dziedzictwa dokumentacyjnego podczas wojny domowej; zapoznanie się z aktualną polityką dotyczącą ochrony dziedzictwa dokumentacyjnego.

Źródła informacji – dokumentacja aktowa (zespół Generalitat de Catalunya z okresu II Republiki, sygn. ANC 1-1); dokumentacja nieaktowa (Kolekcja fotograficzna Augustía Durana i Sanperego, sygn. ANC 1-132); strona ANK.

Osiągnięte efekty – zadanie pozwala pogłębić wiedzę na temat polityki ochrony i zachowania dziedzictwa dokumentacyjnego oraz konsekwencje jej prowadzenia⁶⁷.

Część tę uzupełnia baza informacyjna, zawierająca wskazówki na temat tego, jak prowadzić badania naukowe, analizować i opisywać źródła, tworzyć przypisy czy wyszukiwać i cytować dokumenty.

Kolejną grupę materiałów stanowią zadania dydaktyczne, które są krótkimi, gotowymi do wykorzystania w trakcie lekcji, projektami bazującymi na źródłach archiwalnych. Część ta zawiera aż 50 propozycji⁶⁸ przeznaczonych dla różnych grup wiekowych: od 5 do 18 lat, z przewagą zadań skierowanych dla uczniów starszych (zob. wykres 1), wszystkie możliwe do przeprowadzenia w siedzibach placówek edukacyjnych. W niektórych przypadkach ten sam temat można zrealizować na kilku poziomach trudności, dopasowanych do uczniów w różnym wieku.

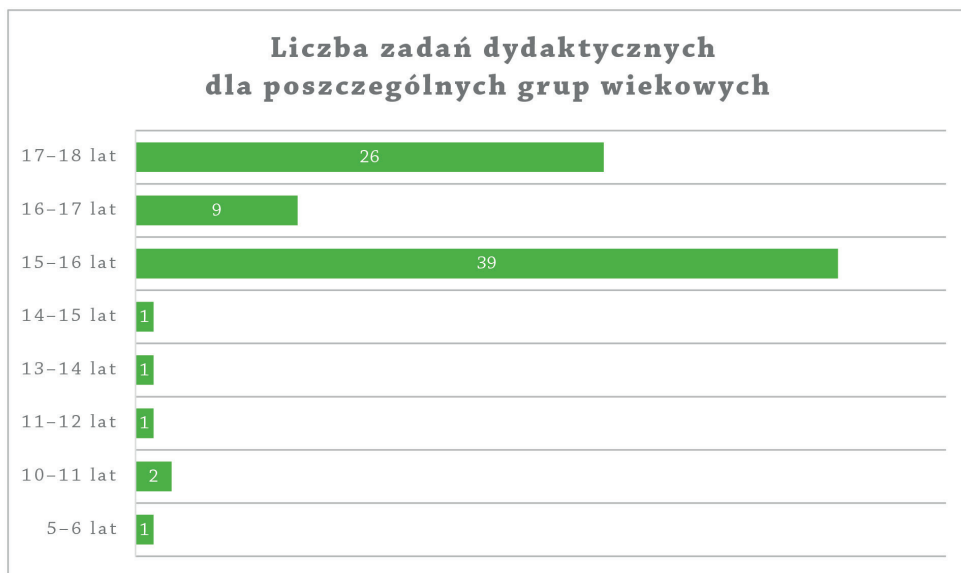
Gotowe do pobrania pliki zawierają najczęściej kilkustronicowe karty zadań (przygotowane do wypełnienia także online), składające się z pytań otwartych. Ich celem jest sprawdzenie poziomu zrozumienia źródeł oraz umiejętnego wyciągania wniosków. Na stronie dostępne są ponadto wytyczne i odpowiedzi dla nauczycieli, skany materiałów archiwalnych, oraz – gdy jest to konieczne – ich transkrypcje lub tłumaczenia. Analiza tematów pozwala zauważyć, że niemal wszystkie lekcje w większym lub mniejszym stopniu dotyczą szeroko rozumianej historii Katalonii, w tym szczególnie XIX i XX w. Na podkreślenie zasługuje fakt, że aż 22, czyli niemal połowa wszystkich lekcji została przypisana do lat II Republiki i wojny domowej, co pokazuje, jak istotny w budowaniu pamięci zbiorowej Katalonii jest właśnie ten okres dziejów. Część materiałów połączono dodatkowo w większe grupy tematyczne, pozwalające spojrzeć na temat wieloaspektowo.

⁶⁷ Arxiu Nacional de Catalunya, Proposta de treball de receta, El salvament del patrimoni documental català durant la Guerra Civil espanyola, https://static.arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/active/GANC/TEXTUAL/1/10/0/78/7307072_1019534,0002.pdf [dostęp: 5.03.2025].

⁶⁸ Arxiu Nacional de Catalunya, Dossiers didàctics, <https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/dossiers-didactics/> [dostęp: 5.03.2025].

Przykładowo zagadnienie dotyczące industrializacji i narodzin katalońskiego ruchu robotniczego składa się z aż 7 części⁶⁹, poruszających m.in. takie kwestie jak rozbudowa miasta, warunki życia mieszkańców, rozwój stowarzyszeń pracowniczych i – w końcu – podejmowane formy oporu.

Wykres 1. Liczba dostępnych na stronie ANK zadań dydaktycznych z podziałem na poszczególne grupy wiekowe

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ze strony Arxiu Nacional de Catalunya, Dossiers didàctics, <https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/dossiers-didactics/> [dostęp: 5.03.2025].

Tak jak w przypadku propozycji badawczych, również w zadaniach dydaktycznych zalecane jest korzystanie z alternatywnych, innych niż zasób archiwum, źródeł wiedzy, takich jak opracowania czy chociażby wikipedia. Uczy to kompleksowego podejścia do zdobywania informacji i aktywizuje uczniów do prowadzenia samodzielnych poszukiwań.

⁶⁹ Na cykl składają się następujące tematy: (1) „Industrializacja Barcelony w XIX w.”, (2) „Zburzmy mury!” [rozbudowa miasta – przyp. aut.], (3) „Cholera w 1954 r.”, (4) „Warunki życia warstwy pracującej w XIX-wiecznej Barcelonie”, (5) „Zrzeszenia pracownicze – syndykaty i stowarzyszenia chórálne”, (6) „Formy oporu robotniczego: od luddyzmu do masowych stowarzyszeń i strajków (1854–56)”, (7) „Strajk generalny w lipcu 1855 r.”.

Podobny charakter ma kolejna grupa materiałów, służąca przypomnieniu istotnych wydarzeń, przede wszystkim dla historii narodu katalońskiego. W każdym miesiącu wyróżniono kilka kluczowych dat. Są to zarówno rocznice, jak i dni upamiętniające dane społeczności czy instytucje (w tym międzynarodowy dzień archiwów⁷⁰). Każdej z nich przypisano konkretne zagadnienia badawcze, skierowane raczej do starszych uczniów, mające nieco mniej formalny charakter niż opisane wcześniej karty pracy, pozostawiające duże pole do dyskusji i własnych przemyśleń. Wykonanie zadania nie zawsze musi się łączyć z utrwaleniem wyników kwerendy na piśmie. Na uwagę zasługuje często powtarzający się schemat polegający na zachęcaniu do własnych poszukiwań i zwiększaniu stopnia trudności. Pierwszym, mającym zainteresować tematem elementem jest pojedyncze zdjęcie lub dokument wraz z jego charakterystyką i okolicznościami powstania. Uzupełnia go opis upamiętnianego wydarzenia i jego osadzenie w szerszym kontekście, w tym w polityce krajowej i/lub międzynarodowej. Po części wstępnej następuje właściwe przedstawienie problemu badawczego, w tym wskazanie źródeł, z których należy skorzystać i pytań badawczych, które należy mieć na uwadze podczas ich analizy. Wiele kart pracy zawiera zarówno bezpośrednie odnośniki przekierowujące do konkretnego dokumentu, jak i wskazówki, w jaki sposób wyszukać kolejne, niezbędne do uzyskania satysfakcjonujących wyników, dokumenty w bazie danych (np. poprzez wskazanie haseł, pod kątem których należy prowadzić wyszukiwanie). Pełne wykonanie zadania wymaga także najczęściej skorzystania ze źródeł innych niż archiwalne (prasy, aktów prawnych) oraz opracowań. Ostatnim, dodatkowym etapem jest zachęta do samodzielnych poszukiwań skierowana do osób chcących pogłębić swoją wiedzę, wraz z ogólnym wskazaniem źródeł archiwalnych, z których warto byłoby skorzystać.

Niezwykle oryginalną propozycją materiałów edukacyjnych są walizki dydaktyczne. Idea projektu polega na udostępnianiu przez archiwum materiałów źródłowych, zamkniętych w tytułowych walizkach, umożliwiając obcowanie uczniów z oryginalnymi źródłami historycznymi różnej proweniencji. Warsztaty można przeprowadzić na miejscu, w siedzibie archiwum, lub wypożyczyć walizkę na okres maksymalnie 1 miesiąca do zainteresowanych placówek oświa-

⁷⁰ Zadania przypisane do Międzynarodowego Dnia Archiwów zob.: 9 de Juny. Dia Mundial des Arxius – protegir el patrimoni documental català, https://static.arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/active/GANC/TEXTUAL/1/10/0/92/7307005_1019548,0004.pdf [dostęp: 21.05.2025]. Warto zauważyć, że zadania dotyczą archiwów, ale w kontekście Katalonii, konkretnie zabezpieczenia jej dziedzictwa dokumentacyjnego w okresie II Republiki i wojny domowej.

towych. ANK przygotowała dotychczas dwie propozycje warsztatów. Pierwszy z nich, „Walizka babci Marii”, jest skierowany do młodzieży w wieku 11–18 lat⁷¹. W ramach zajęć uczniowie wcielają się w rolę archiwisty i historyka, próbując na podstawie otrzymanych, bardzo różnorodnych, źródeł wywnioskować, kim była tytułowa babcia Maria: czy miała rodzinę, jakie były jej doświadczenia z okresu wojny domowej, jak potoczyły się jej losy zawodowe, jakie były jej zainteresowania i przekonania. Zadanie nie jest łatwe ze względu na różnorodność materiałów i ich niekompletność. Do rąk uczniów trafiają dokumenty urzędowe, rodzinne fotografie, listy, książki religijne i szkolne podręczniki, a także dawne monety i przedmioty osobiste. Warsztat uczy krytycznego myślenia i prowadzenia badań historycznych – ma pokazać, że niektóre fakty nie są pewne (np. obecność w walizce podręczników frankistowskich oraz katalońskiej flagi – Senyery – może wzbudzać wątpliwości co do poglądów politycznych bohaterki).

Założenia drugiego z warsztatów – „Skarb braci Casals” – są podobne⁷². Również w tym przypadku obcujemy z bardzo różnorodnymi źródłami, które trzeba uszeregować i poddać krytyce. Pierwszym zadaniem uczniów jest identyfikacja materiałów znalezionych w walizce. Ponieważ zajęcia są skierowane do młodszych odbiorców (6–12 lat), na etapie tym niezbędna jest pomoc nauczyciela, który wspomaga uczniów grafikami przedstawiającymi np. mapę, aparat czy paletę farb i pędzel. Kolejny punkt to nauka gromadzenia podstawowych informacji o źródle. Do zadań uczestników należy wypełnienie (na podstawie ulubionej książki lub komiksu) tabelki zawierającej takie dane jak tytuł, data powstania, typ źródła czy jego charakterystyka. Na kolejnym etapie uczniowie wcielają się w detektywa, próbującego rozszyfrować kod otwierający kłódkę do tajemniczej skrzynki. W tym celu muszą odpowiedzieć na trzy pytania związane z zawartością walizki, np. ile drewnianych bączków w niej schowano. Po jej otwarciu uczestnicy

⁷¹ Szczegółowy opis warsztatów zob. La Caixa de l'Àvia Maria, Guia didàctica, https://static.arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/active/GANC/TEXTUAL/1/10/0/95/7306999_1019551_0002.pdf [dostęp: 21.05.2025]. Na temat warsztatów zob. także: F. Isern Rovira, T. Llacay Pintat, A. Barrera Puigví, *Fotografies familiars i caixes del temps: materials d'arxiu com a recurs didàctic a l'aula* [w:] *VI Jornadas...*, s. 91.

⁷² Opis warsztatów jest dostępny na stronie ANK. Zob. Arxiu Nacional de Catalunya, *Aprende, Maletes didàctiques, El tresor dels germans Casals*, <https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/maletes-didactiques/el-tresor-dels-germans-casals/> [dostęp: 26.05.2025]. Szczegółowe wytyczne dla osoby prowadzącej warsztat można pobrać w formacie pdf. Zob. *El tresor dels germans Casals, Guia didàctica*, <https://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/#/cercaavancada/detallunitat/ANC1-10-T-650> [dostęp: 26.05.2025].

przechodzą do kolejnego zadania, polegającego na zgadnięciu 19 liter hasła ujawniającego, kto był właścicielem zgromadzonych „skarbów”. Również w tym przypadku ich odnalezienie wymaga odpowiedzi na zagadki (np. „Ostatnia litera regionu, który znajduje się na mapie.”). Końcowym etapem warsztatów jest rozmowa na temat samych źródeł i historii, które opowiadają. Z jakiej epoki historycznej pochodzą? Jak w omawianym okresie (II Republiki) wyglądało życie codzienne? Jak się bawiono, ubierano i podróżowano? To tylko kilka pytań pomocniczych, które wymienia arkusz pracy. Tak jak w przypadku „Walizki babci Marii”, w zgromadzonych materiałach nie zawsze da się znaleźć jednoznaczne odpowiedzi. Co ważne z punktu widzenia archiwistyki, oba warsztaty podkreślają istotną rolę archiwów w przechowaniu materiałów źródłowych. Uczą także tego, że pierwotny układ dokumentacji również stanowi informację pomocną w badaniu historii.

Ostatni rodzaj przygotowanych materiałów dydaktycznych to broszury informacyjne dotyczące podstawowych zagadnień związanych z archiwistyką (rolą archiwum, rodzajami źródeł), prowadzeniem kwerend (gdzie i jak szukać), badaniami konkretnych typów źródeł czy tematów (np. konfliktów), redagowania tekstów naukowych oraz tworzenia fiszek mających ułatwić katalogowanie wiedzy⁷³. Materiały te mogą być przydatne przede wszystkim przy prowadzeniu samodzielnych badań, np. na tematy sugerowane w propozycjach badawczych. Stanowią też podstawowe kompendium wiedzy początkującego badacza-historka.

Mocną stroną omówionych materiałów dydaktycznych jest interdyscyplinarne podejście do zdobywania wiedzy. Odsyłanie do innych źródeł, baz naukowych i opracowań pokazuje, że archiwum nie istnieje w próżni, a najbardziej zbliżony do rzeczywistości obraz jesteśmy w stanie uzyskać dopiero po przeprowadzeniu szerokiej kwerendy. Zainteresowanie uczniów może wzbudzać także nawiązywanie do bieżących, nierzadko trudnych tematów, które są im bliskie, takich jak np. globalne ocieplenie, oraz możliwość obcowania z oryginałami (walizki dydaktyczne). W końcu istotny z punktu widzenia pedagogów i uczniów jest także łatwy dostęp i szczegółowe instrukcje pokazujące krok po kroku, jak należy prowadzić badania czy rozwiązać dany problem naukowy. Wymienione wyżej przesłanki poświadczają, że archiwum zależy nie tylko na promowaniu swojej instytucji i kształceniu przyszłych użytkowników, ale także na uświadomieniu młodym

⁷³ Lista dostępnych broszurek informacyjnych znajduje się na stronie: Arxiu Nacional de Catalunya, Aprendre, Eines i orientacions, <https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/eines-i-orientacions/> [dostęp: 26.06.2025].

ludziom, jak istotne jest dbanie o własne dziedzictwo i w jak wielu miejscach możemy natrafić na jego ślady.

Podsumowanie

Rola, jaką przypisuje się archiwom w dbaniu o zachowanie przeszłości i promowanie historii regionu, jest w Katalonii istotna. Starania o zabezpieczenie dokumentacji podejmowano już w okresie II Republiki, a ich uwieńczeniem było powołanie Generalnego Archiwum Katalonii, poprzednika dzisiejszego ANK. Po upadku reżimu frankistowskiego i uchwaleniu Konstytucji Katalonia bardzo szybko zdecydowała się pochylić nad zagadnieniem zabezpieczenia swojego dziedzictwa. Już w 1979 r. w statutach autonomicznych regionu zaznaczano, że władze regionalne wykazują chęć przejęcia opieki nad archiwami. Kolejnym krokiem było reaktywowanie ANK, które nastąpiło w 1980 r., a następnie uchwalenie ustaw archiwalnych – w 1985 i 2001 r. Co warto podkreślić, znaczenie placówki doceniają także osoby i instytucje prywatne, co potwierdzają licznie przekazywane zbiory i depozyty. Świadczy to niewątpliwie o jej wysokiej rozpoznawalności oraz wiarygodności.

Wśród najważniejszych zadań, jakie powierzono ANK, znajduje się także promowanie katalońskiego dziedzictwa dokumentacyjnego. Zadanie to instytucja wykonuje na wiele sposobów: poprzez popularyzację informacji na stronie internetowej i w mediach społecznościowych, organizowanie wystaw, prowadzenie audycji internetowych, tworzenie wirtualnych grup pasjonatów historii czy gier karcianych. Archiwum chętnie wchodzi ponadto w zakrojoną na dużą skalę współpracę z innymi jednostkami zajmującymi się promowaniem i popularyzowaniem historii i dziedzictwa. Jednym z ciekawszych projektów, w którym bierze udział, jest „Laboratorium historii online” – inicjatywa mająca na celu edukację historyczną dzieci i młodzieży szkolnej. Zaangażowanie, jakim wykazują się w tym względzie osoby zajmujące się przedsięwzięciem widać nie tylko w liczbie przygotowanych zadań, ale także w ich zróżnicowaniu.

Przedstawione powyżej inicjatywy wyraźnie pokazują, że ANK stara się jak najlepiej wywiązywać z nałożonego na nie ustawą archiwalną z 2001 r. obowiązku rozpowszechniania wiedzy o dziedzictwie dokumentacyjnym, oferując bardzo szeroki wachlarz dostępnych aktywności popularizacyjnych i edukacyjnych. Różnorodność podejmowanych działań niewątpliwie daje placówce większą szansę

dotarcia do zdywersyfikowanego i liczniejszego otoczenia. Należy podkreślić, że część inicjatyw doszła do skutku nie tylko dzięki zaangażowaniu samych archiwistów, ale także dzięki wspomnianej już współpracy z partnerami z sektora kultury i edukacji. Rozwiązanie to umożliwia wykorzystanie potencjału wszystkich uczestników projektu, a czasem także lepsze rozpoznanie docelowej grupy odbiorców. Przypadek ANK pokazuje, że aktywność popularyzacyjna i edukacyjna archiwów może mieć bardzo wiele odsłon. Rozważenia wymagałoby to, czy podobne inicjatywy byłyby warte i możliwe do wprowadzenia w polskim środowisku archiwalnym.

Źródła

Decret 2/1995, de 10 de gener, de reestructuració de l'Arxiu Nacional de Catalunya (DOGC, nr 2004 z 27.01.1995), <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=105942> [dostęp: 28.05.2025].

Decret 314/1980, de 28 de novembre, de creació de l'Arxiu Nacional de Catalunya, dependent del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya (DOGC, nr 107 z 16.01.1981), <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=1395> [dostęp: 28.05.2025].

Lei del 3 de juliol de 1934, de conservació del patrimoni històric, artístic i científic de Catalunya (DOGC, nr 81 z 22.03.1934), s. 1706–1707, <https://dogc.gencat.cat/web/.content/continguts/serveis/republica/1934/19340081.pdf> [dostęp: 26.05.2025].

Ley Orgánica 4/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía de Cataluña (BOE, nr 306 z 22.12.1979), <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1979-30178> [dostęp: 27.05.2025].

Ley relativa al Estatuto de Cataluña de 15 de septiembre (Gaceta de Madrid, nr 256 z 21.09.1932), s. 2089–2094, <https://www.boe.es/gazeta/dias/1932/09/21/pdfs/GMD-1932-265.pdf> [dostęp: 28.05.2025].

Ley 6/1985, de 26 de Abril, de Archivos (BOE, nr 183 z 1.08.1985), <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1985-16229> [dostęp: 11.02.2025].

Ley 9/1993, de 30 de septiembre, del Patrimonio Cultural Catalán (BOE, nr 264 z 4.11.1993), <https://www.boe.es/eli/es-ct/l/1993/09/30/9/con> [dostęp: 28.05.2025].

Ley 10/2001, de 13 de julio, de Archivos y Documentos (BOE, nr 206 z 28.08.2001), preámbulo, <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2001-16691> [dostęp: 29.05.2025]

Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura (BOE,

nr 310 z 12.12.2007), <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE=-A2007-22296-#:~:text=La%20presente%20Ley%20tiene%20por%20objeto%20reconocer,la%20Guerra%20Civil%20y%20la%20Dictadura%2C%20promover> [dostęp: 28.05.2025].

Sentencia 31/2010, de 28 de junio de 2010. Recurso de inconstitucionalidad 8045-2006 (BOE, nr 172 z 16.07.2010), <https://www.boe.es/boe/dias/2010/07/16/pdfs/BOE-A-2010-11409.pdf> [dostęp: 11.02.2025].

Bibliografia

- Alberch i Fugueras R., *Evaluación de la normativa: Archivos de Cataluña* [w:] *Actas del VI Congreso Nacional de ANABAD. Archivos, Bibliotecas, Centros de Documentación y Museos en el Estados de las Autonomías*, Murcia 1997, s. 25–28.
- Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació Arxius, Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005*, red. G. Tribó Traveria, Barcelona 2006, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/204973/1/4ARXIUS02_Text.pdf [dostęp: 10.07.2025].
- Didàctica amb fonts d'Arxius. Primeres Jornades Ensenyament-Arxiu, Barcelona 5,6 i 7 de setembre de 2002*, red. G. Tribó, Barcelona 2002, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/204974/1/4ARXIUS01_Text.pdf [dostęp: 24.07.2025].
- El món Educatiu, usuari de l'arxiu per a la recerca. Quartes Jornades Educació i arxius, Sant Cugat del Vallès, 27 i 28 de juny de 2013*, red. M.P. Reverté Vidal, Barcelona 2014, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/54765/7/IV_jornades_ISBN%20DipositURI140616.pdf [dostęp: 10.07.2025].
- Fernández Traval J., *Fondos del Arxiu Nacional de Catalunya sobre la Guerra Civil Española y el primer exilio, 1936–1945*, „Ebre” 2004, nr 2(38), s. 111–132, <https://doi.org/10.1344/ebre38.2004.2.17869>.
- Fonts primàries en l'educació digital, Tercers Jornades Educació i Arxius, Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2010*, red. G. Tribó, Barcelona 2011, <https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/175663/1/3es%20Jornades%20Educació%20Arxius.pdf> [dostęp: 10.07.2025].
- Forn Salvà F., *El laboratori d'història. La pràctica en la comprensió del passat*, Barcelona 2010.
- García Fernández J., *La regulación y la gestión del Patrimonio Histórico-Artístico durante la Segunda República (1931–1939)*, „erph: Revista electrónica de Patrimonio Histórico” 2007, nr 1, s. 1–46, <https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/61291/3315-6960-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 28.05.2025].

- Iser Rovira F., *Estratègies per contribuir a la formació del coneixement des dels arxius* [w:] *VI Jornades Educació i Arxius. La construcció del coneixement*, red. J. Calvet, M.P. Reverté Pilar, Barcelona 2019, s. 27–31.
- Isern Rovira F., Llacay Pintat T., Barrera Puigvi A., *Fotografies familiars i caixes del temps: materials d'arxiu com a recurs didàctic a l'aula* [w:] *VI Jornades Educació i Arxius. La construcció del coneixement*, red. J. Calvet, M.P. Reverté Vidal, Barcelona 2019, s. 88–97.
- Jaśkowska Z., *Hiszpańska sieć archiwalna: historia i organizacja*, „Archiwista Polski” 2016, nr 1(81), s. 7–15.
- Jaśkowska-Józefiak Z., *Archiwa uniwersytetów w Hiszpanii. Organizacja, zasób, działalność*, Poznań 2019.
- Jaśkowska-Józefiak Z., *Działalność wydawnicza hiszpańskiej Poddyrekcji Archiwów Państwowych w latach 1993–2019* [w:] *Wydawnictwa archiwów a edukacja. Rzecz o działalności wydawniczej archiwów w kontekście działań edukacyjnych i popularyzatorskich*, red. H. Mazur i A. Rosa, Warszawa 2020, s. 139–155.
- Jaśkowska-Józefiak Z., *Proces kształtowania się sieci archiwalnych w regionach autonomicznych Hiszpanii* [w:] *Problemy sieci archiwalnych w wybranych krajach Europy*, red. A. Danilczyk, J. Kordel, A. Kulecka, Warszawa 2023, s. 113–129.
- Jaśkowska-Józefiak Z., *System prawny archiwów hiszpańskich*, „Archeion” 2020, t. 121, s. 215–237, <https://doi.org/10.4467/26581264ARC.20.008.12965>.
- L'Arxiu Nacional de Catalunya*, oprac. F. Olivé Ollé, M. Pérez Latre, C. Petit Cibriain, Sant Cugat del Vallès 2020.
- López Rodríguez C., *El Archivo Real de Barcelona en tiempos de Fernando I de Antequera (1412–1416)*, „SIGNO. Revista de Historia de la Cultura Escrita” 2003, nr 12, s. 31–60, https://ebuah.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/7594/archivo_lopez_SIGNO_2003.pdf?sequence=1 [dostęp 10.07.2025].
- López Rodríguez C., *Orígenes del Archivo de la Corona de Aragón (en tiempos, Archivo Real de Barcelona)*, „HISPANIA. Revista Española de Historia” 2007, t. 57, nr 226 (maj–sierpień), s. 413–454, <https://doi.org/10.3989/hispania.2007.v67.i226.49>.
- Montejo Uriol Á., *Arxiu Nacional de Catalunya*, „Métodos de información” 1998, t. 5, nr 23, s. 59–63.
- Reverté Vidal M.P., *Aprenem a investigar*, Barcelona 2003.
- Reverté Vidal M.P., *Estratègies del SDANC per promoure la construcció de coneixement* [w:] *VI Jornades Educació i Arxius. La construcció del coneixement*, red. J. Calvet, M.P. Reverté Pilar, Barcelona 2019, s. 32–36.
- Reverté Vidal M.P., *La participació en xarxes: una estratègia comunicativa i d'eficiència del Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya* [w:] *Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació Arxius. Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005*, red. G. Tribó Traveria, Barcelona 2006, s. 189–199.

- Reverté Vidal M.P., *L'elaboració de materials didàctics am fonts d'arxiu*, „Lligal. Revista Catalana d'Arxivística” 2012, nr 33–34, s. 204–219.
- Reverté Vidal M.P., *Patrimoni documental, patrimony de tots: una reflexió per la creació d'una xarxa de serveis didàctics en arxius*, „Lligal. Revista Catalana d'Arxivística” 2004, nr 22, s. 123–159, <https://raco.cat/index.php/lligall/article/view/339586/430540> [dostęp: 9.07.2025].
- Reverté Vidal M.P., *Patrimonio documental como recurso didáctico*, „Revista de Educação Pública” 2007, t. 16, nr 31, s. 131–133, <https://doi.org/10.29286/rep.v16i31.5191>.
- Reverté Vidal M.P., Casas C., *Models per dissenyar propostes didàctiques d'aula utilitzant les tecnologies de l'aprenentatge i el conexement i les fonts primàries* [w:] *Fonts primàries en l'educació digital, Tercers Jornades Educació i Arxius, Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2010*, red. G. Tribó, Barcelona 2011, s. 61–79.
- Tienda Martínez L., *Escola Lliure i Arxiu. Un debat pendent*, nieopublikowana praca magisterska, l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents, Barcelona 2017, https://ddd.uab.cat/pub/trerecpro/2018/hdl_2072_335953/Treball_de_recerca.pdf [dostęp: 10.07.2025].
- Tribó Traveria G., Reverté Vidal M.P., *Enseñar a pensar históricamente: los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la Historia*, Barcelona 2005, <https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/209864/1/Enseñar%20a%20pensar%20históricamente.pdf> [dostęp: 10.07.2025].
- Tuñón de Lara M., Valdeón Barúque J., Domínguez Ortiz A., *Historia Hiszpanii*, Kraków 2007.
- V *Jornades Educació i Arxius. Patrimoni documental i centres educatius*, red. J. Palos, M.P. Reverté Vidal, Barcelona 2015, <https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/96942/7/VJornadesArxius.pdf> [dostęp: 10.07.2025].
- VI *Jornades Educació i Arxius. La construcció del coneximent*, red. J. Calvet, M.P. Reverté Pilar, Barcelona 2019, <https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/146801/4/VI%20JornadesEducacióArxius%20.pdf> [dostęp: 10.07.2025].

Netografia

- Arxiu Nacional de Catalunya, <https://anc.gencat.cat/ca/inici/> [dostęp: 26.05.2025].
- Arxiu Nacional de Catalunya, *Aprendre*, <https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/> [dostęp: 5.03.2025].
- Arxiu Nacional de Catalunya, *Aprende, Eines i orientacions*, <https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/eines-i-orientacions/> [dostęp: 26.06.2025].
- Arxiu Nacional de Catalunya, *Aprende, Maletes didàctiques, El tresor dels germans Casals*, <https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/maletes-didactiques/el-tresor-dels-germans-casals/> [dostęp: 26.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Arxiu de Complement, <https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Fons-i-col·leccions/arxiu-de-complement/> [dostęp: 26.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Dossiers didàctics, <https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/dossiers-didactics/> [dostęp: 5.03.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Fanàtics de la teva història, <https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/fanatics-de-la-teva-historia/> [dostęp: 30.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Fons de la Generalitat de Catalunya, <https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Fons-i-col·leccions/fons-de-la-generalitat-de-catalunya/> [dostęp: 26.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Història, <https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Qui-som/> [dostęp: 10.10.2024].

Arxiu Nacional de Catalunya, L'Arxiu Secret, <https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/larxiu-secret/> [dostęp: 30.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Memòria històrica, <https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Projectes/Memoria-historica/> [dostęp: 28.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Proposta de treball de receta, El salvament del patrimoni documental català durant la Guerra Civil espanyola, https://static.arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/active/GANC/TEXTUAL/1/10/0/78/7307072_1019534,0002.pdf [dostęp: 5.03.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El pòdcast de l'Arxiu Nacional, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/ [dostęp: 26.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Agustí Duran i Sanpere, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/agusti-duran-i-sanpere-missio-impossible/ [dostęp: 30.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Cristòfol Juandó, el somni etern, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/cristofol-juando-el-somni-etern/ [dostęp: 30.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Conxita Simarro, diari de guerra, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/conxita-simarro-diari-de-guerra/ [dostęp: 30.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Maria Macià, la força del retorn, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/maria-macia-la-forca-del-retorn/ [dostęp: 30.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Mònica, les sense nom, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/monica-les-sense-nom/ [dostęp: 30.05.2025].

Arxius en línia, Arxiu Nacional de Catalunya, Fons anc1-1243 / Arxiu de la família Fortuny, barons d'Esponellà, <https://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/#/cercaavancada/detallfons/ANC1-1243> [dostęp: 26.05.2025].

CESIRE, Missió i finalitats, https://serveiseducatiu.xtec.cat/cesire/missio_finalitats/ [dostęp: 26.05.2025].

Dades d'activitat de l'Arxiu Nacional de Catalunya, 2024, https://anc.gencat.cat/web/.content/anc/Infografies/2024_infografia.pdf [dostęp: 26.05.2025]

El tresors dels germans Casals, Guia didàctica, <https://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/#/cercaavancada/detallunitat/ANC1-10-T-650> [dostęp: 26.05.2025].

Increment del nombre de fons conservats a l'Arxiu Nacional (1980–2023), Arxiu Nacional de Catalunya, L'arxiu en gràfiques, https://anc.gencat.cat/ca/coneix/que_fem/larxiu-en-grafiques/ [dostęp: 26.05.2025].

La Caixa de l'Àvia Maria, Guia didàctica, https://static.arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/active/GANC/TEXTUAL/1/10/0/95/7306999_1019551,0002.pdf [dostęp: 21.05.2025].

9 de Juny. Dia Mundial des Arxius – protegir el patrimoni documental català, https://static.arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/active/GANC/TEXTUAL/1/10/0/92/7307005_1019548,0004.pdf [dostęp: 21.05.2025].